

Спіжова А.В.
Київський національний університет
технологій та дизайну

ДЕФІНІЦІЇ ПОНЯТТЯ “МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ”

Метою даної статті є уточнення поняття “міжкультурна комунікація”, дослідження генези його складових – “культура” і “мова” та шляхів упровадження в процес навчання англійської мови.

Різні дефініції терміна *міжкультурна комунікація* поєднані тим, що всі вони містять два ключових компонента – “культуру” і “комунікацію”. Таким чином, міжкультурна комунікація визначається як комунікація між представниками різних культур.

“Культура (від лат. *cultura* – оброблення, виховання, освіта, розвиток, шана) – це історично визначений рівень розвитку суспільства, творчих зусиль та здібностей людини, що відбивається в типах і формах організації життя і діяльності людей, а також у створених ними матеріальних і духовних цінностях” [2]. Питання про взаємодію між культурою і мовою обговорюється вже близько двох століть. Деякі фахівці вважають, що мова і культура – це різні за своїм змістом і функціями сутності. Так, наприклад, вважає І. С. Улуханов, який пише, що якщо вважати культуру досягненням людства, а досягнення – це результат свідомої діяльності, то мова таким не є [5]. Інші (Н. І. Толстой, С. Г. Тер-Мінасова) підкреслюють нерозривність і єдність культури і мови, стверджуючи, що мова – це компонент культури і знаряддя культури, мова – це дзеркало культури [2; 4]. Будь-яка точка зору має право на своє існування, вона залежить, перш за все, від власного розуміння авторами поняття “культура”. За умови прийняття широкого розуміння культури як сукупності матеріальних і духовних продуктів людської діяльності (в першу чергу артефактів) і як способів їх створення, які постійно змінюються у просторі й часі, культура може бути співвіднесена з суміжними і піпорядкованими їй сферами (мистецтво, наука, виробництво, політика, релігія, мораль, право, спорт, засоби масової інформації, мова, і навіть, ландшафт і рослини, якщо вони “окультурені” людиною).

Без інформаційної функції культури неможливе взаєморозуміння представників народу, як і неможливо є міжкультурна комунікація. Мова є носієм культурного знання, знаряддям культури: в основному за допомогою мови ми пізнаємо світ і самих себе, оскільки мова називає, висловлює знання й пізнання. Мова – це сховище знань, засіб фіксації відомостей про всі досягнення людського досвіду у мовних одиницях і текстах. Мова – це система знаків, у тому числі й культурних. Диференціація між різними типами, підсистемами, рівнями знаків полягає в тому, що мовні знаки володіють різним ступенем абстракції (знаки фонетичного, лексичного, фразеологічного, граматичного рівня), але всі вони мають знакову функцію, тобто репрезентують, що певний продукт культури є одночасно показником її рівня, якості, її національної і соціальної належності. Деякі найбільш яскраві продукти культури виступають не лише носіями репрезентативної функції, але й символами даної культури (наприклад, Біг Бен як символ Лондона). Отже, деякі області культури не можуть існувати без мови як матеріального субстрата (філософія, право) або як єдиного засобу реалізації (художня література, мовна комунікація). Таким чином, культура і мова пов’язані багатобразними взаємовідношеннями, ці взаємовідношення можливі лише тому, що культура і мова первинно являють собою єдність – і генетично, і матеріально, і функціонально.

Знати іноземну мову – означає не лише знати іншу культуру, але й уміти вступити в комунікацію з іншою культурою, вміти зрозуміти іншу людину та культуру в усіх сенсах слова “зрозуміти”. Вивчення іноземної мови з перспективою її майбутнього застосування неможливе без знання культури, менталітету, національного характеру, традицій та звичаїв носіїв цієї мови.

Навчання взаємодії з Іншим як об’єкта міжкультурної комунікації базується на тому, що світ поліфонічний і багатобічний, що існує велика кількість істин, які допомагають зрозуміти себе, узгоджувати свої інтереси та цінності з потребами й установками інших людей, виховувати терпимість до розбіжностей між звичаями, традиціями, поведінкою різних людей. Навчання спілкуванню за моделлю міжкультурної комунікації може розглядатися як процес подолання перешкод, передусім у спілкуванні – переживання суб’єктом деякої складності, незвичайності, суперечливості ситуації, “збою” в реалізації запланованого спілкування внаслідок неприйняття партнера спілкування, його дій, нерозуміння тексту повідомлення, нерозуміння партнера, зміни комунікативної ситуації, особистого психічного стану.

Пізнання кожним, хто навчається, своїх індивідуальних особливостей спілкування, самобутності, цінності й пріоритетів стає можливим при збереженні принципу рефлексії, який виступає у формі усвідомлення суб’єктами діалогу самих себе у світі “інших”, “своїх” культури у співдружності з “іншими” культурами.

Найважливішим завданням є навчання взаєморозумінню. Взаєморозуміння – це така розшифровка партнерами повідомлень один одного, яка відповідає значенню цих повідомлень з точки зору їх авторів. Під повідомленням слід розуміти будь-яку інформацію, що партнери передають один одному за допомогою слів, жестів, міміки та будь-яких знаків спілкування. Спеціалісти з теорії комунікації вважають, що під час спілкування більш ніж 90 відсотків інформації передається за допомогою немовних засобів: манери триматись, міміки, рухів тіла тощо. Весь цей масив даних передається/сприймається більш-менш несвідомо.

Механізми взаєморозуміння у спілкуванні зазвичай такі:

- ідентифікація – це спосіб розуміння іншої людини через свідоме або несвідоме уподібнення її самій собі;
- стереотипізація – це класифікація форм поведінки та інтерпретація їх через віднесення до вже відомих соціальних стереотипів;
- рефлексія – це осмислення суб’єктом того, якими засобами він справив те чи інше враження на партнера у спілкуванні;
- зворотній зв’язок – це отримання адресантом інформації про те, який вплив він справив на адресата, і коригування на цій основі подальшої стратегії спілкування.

Інтерактивне навчання за моделлю міжкультурної комунікації в ході мовної глобалізації найбільш ефективно реалізується саме при вивченні англійської мови. Загальне володіння англійською мовою забезпечує природну людську потребу у взаєморозумінні. Але взаєморозуміння неможливе без міжкультурної комунікації, тобто взаємодії з Іншим.

Серед основних функцій, які реалізуються в міжкультурній комунікації, слід виділити такі, як:

- інформаційна – відбувається обмін інформацією та досвідом, що накопичені кожним учасником у процесі пізнання свого соціокультурного простору;
- стимулююча (каталізуюча) – за рахунок інтеріоризації нового знання, включення його в картину своєї дійсності відбувається зміна і розвиток особистості учасника;

– креативна – після взаємного обміну досвідом, його трансформації та включення в культурно-освітній контекст суб'єктів, що взаємодіють, починається активне творче використання нової інформації;

– когнітивна – під час взаємодії відбувається, по-перше, взаємопізнання партнерів, а по-друге, – сумісне пізнання ними освітньої дійсності;

– констатуюча – ствердження образу самого себе під час спілкування з іншими людьми – найважливіший фактор розвитку особистості. Інша людина допомагає відчути унікальність свого власного “Я”.

Урок англійської мови – це перехрестя культур, це практика міжкультурної комунікації, тому що кожне слово відтворює іноземний світ та іноземну культуру: за кожним словом стоїть зумовлене національною свідомістю уявлення про світ.

Навчальний предмет “англійська мова” має одну, пов’язану саме зі спілкуванням, унікальну властивість. Спілкування є найважливішим засобом навчання, але одночасно саме комунікативна діяльність є найважливішою ціллю навчання. При цьому визначення цілей навчання має освітній характер, оскільки ставить за мету опанування мови не лише як засобу спілкування, але й як розвиток комунікативної компетенції людини в аспекті взаємодії з іншою культурою. Досягнення комунікативної компетенції неможливе без оволодіння певним обсягом культурної інформації, без ознайомлення учнів із культурою народу, мову якого вони вивчають. У зв’язку з цим компонентом змісту навчання поряд із комунікативною компетенцією виступає також і соціокультурна компетенція, яка складається з країнознавчої та лінгвокраїнознавчої компетенцій.

Країнознавча компетенція – це знання учнів про культуру країни, мова якої вивчається (знання історії, географії, економіки, державного устрою, особливостей побуту, традицій та звичаїв країни). Лінгвокраїнознавча компетенція передбачає володіння учнями особливостями мовленнєвої та немовленнєвої (міміка, жести) поведінки носіїв мови в певних ситуаціях спілкування, тобто сформованість в учнів цілісної системи уявлень про національно-культурні особливості країни, що дозволяє асоціювати з мовною одиницею ту ж інформацію, що й носії мови, і досягати у такий спосіб повноцінної комунікації.

При вивченні іноземної мови необхідно володіти мовними прийомами, звичними для носіїв цієї мови. Усвідомлення поняття “міжкультурна компетенція” пов’язане перш за все з навчанням грамотного спілкування. Грамотність у спілкуванні передбачає окрім фонових історико-культурних знань та активного користування необхідним набором лексичних одиниць та граматичних структур, досягнення такого рівня володіння мовою, який ілюструє вміння гнучко реагувати на будь-які непередбачені повороти під час бесіди, швидко визначати адекватну лінію мовленнєвої поведінки, безпомилково обирати конкретні мовні засоби серед безмежного арсеналу, який британці навіть визначають спеціальним терміном – *social language* та вживати їх відповідно до ситуації.

Уміння визначити вірну лінію мовленнєвої поведінки має базуватися на знаннях особливостей менталітету носіїв мови. Щоб навчитися ввічливому спілкуванню, треба залишити звичку дослівного перекладу з української на англійську і спробувати розвивати вміння “мислити англійською”. Однією з умов досягнення такого рівня спілкування, окрім знань про особливості способу висловлення думки, є вміння зіставляти ці особливості з нормами та звичними зворотами рідної мови. Все це не є можливим без виявлення відповідностей/невідповідностей аналогічних зворотів та блоків, розбіжностей у стилі та конкретиці вживання, що досягається шляхом порівняння й аналізу висловлювань із точки зору їх адекватності до конкретної мовленнєвої ситуації. Для розвитку таких навичок доцільно використовувати навчальні діалоги, кожен з яких являє собою функціонально

пов'язаний сюжет, а стиль спілкування має наближатися до *Standard English*, оскільки будь-яке відхилення від цієї норми може призвести до різного роду міжкультурних міні-конфліктів.

Самій мові властиве накопичувати, зберігати та відбивати факти й явища культури народу – носія цієї мови. Ці факти й явища, як правило, відомі усім членам мовної спільноти, оскільки засвоюються ними у процесі навчання, виховання тощо.

Так, американцям добре відомо, хто такий “*Homes Abe*” (прізвисько президента Лінкольна); що означають “*Uncle Sam*” (Сполучені Штати Америки) і “*Stars and stripes*” (прапор США); що продають у магазинах *Woolworth* або “*cent stores*” (дешеві товари повсякденного вжитку); яка різниця між “*express trains*” та “*local trains*” в метро. В Британії їдять “*haggis*” і всі знають, що “*Union Jack*” – це назва прапору Об'єднаного Королівства, а “*Merseyside*” – це Ліверпуль із навколишніми містами та населеними пунктами обабіч річки Мьорсі і що в Лондоні є “*the East End*” (робочий район) та “*the City*” (історичний центр, сьогодні фінансовий та діловий центр Великої Британії).

Національно-культурна семантика мови важлива та цікава, і має відтворюватись на всіх її рівнях: і в граматиці, і в синтаксисі, і в фонетиці. Але найбільш повно і яскраво вона відтворена у фразеологізмах, оскільки приказково-прислівний фольклор – це найбагатший експресивно-яскравий прошарок мовної системи, що сторіччями зберігає в собі скарби народних спостережень та висновків. Вживаючи англійські прислів'я, необхідно враховувати окремо взяту країну або народ. Так, наприклад, використання прислів'їв у Британії ближче до української мови, в той час коли американці надають їм значно меншої ролі і вживають рідко. Наприклад, Біблейські, міфологічні персонажі в англійській паремії займають перше місце: *We are all Adam's children; Homer sometimes nods; Not even Hercules could contend two, etc.* В українській пареміології дане прислів'яне поле займає лише четверте місце, а найпоширенішим є вживання людських імен, наприклад, ім'я *Іван*. В англійській паремії аналогічно функціонує ім'я *Jack*: *All work and no play makes Jack a dull boy; Every man Jack; Before one can say Jack Robinson, etc.* Крім того, *Jack* – це узагальнююче ім'я для прислуги-чоловіка, для жінки – *Joan*. “*Jack and Jill*” – це взагалі будь-які юнак і дівчина, тоді як “*Tom, Dick and Harry*” або “*Brown, Jones and Robinson*” означають “перший-ліпший”, “будь-хто”. “*Merry Andrew*” – “блазень”; “*Weary Willie*” – “зануда”; “*Miss Molly*” – “розніжена дівчина”. Соціально-культурна значимість власних імен у житті суспільства і в мові – виявляється в тому, що стиль домінуючих у суспільстві міжособистих відносин відтворюється у вживанні імен. Зіставлення способів варіювання власного імені в прислівних текстах у різних мовах відбиває, з одного боку, деякі фундаментальні особливості структури тексту, притаманні даній мові, а з іншого, – поведінку комунікантів та правила спілкування.

Ще одним проявом національно-культурної специфіки мови вважається ступінь емоційної присутності її носія. Так, для англійських культур характерне зниження експресивності і прагматично зумовлене обмеження проявів емоцій, пов'язаних із традиціями виховання. Ця особливість фактичного спілкування є проявом звички до ментальної і розумової резервації, яка передбачає недомовленість і є зрозумілою будь-якому носію даної культури; це один із ключових моментів, без якого неможливо повністю сприймати сутність англійського способу комунікації. Для українського ж спілкування характерною є відверта і глибока розмова з високим ступенем експресивно-емоційної складової (рученьки, ніженьки, оченята і т.д.). Таким чином, розуміння міжкультурної комунікації як процесу взаємодії культур передбачає вивчення кроскультури, тобто всіх засобів своєї культури, залучених для пізнання іншої культури, а також формування нового

знання. Лише за цих умов знання мови стане засобом повноцінного спілкування, засобом міжкультурної комунікації.

Використана література:

1. *Верещагин Е.М., Костомаров В.Г.* Язык и культура: лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. – М., 1990.
2. *Тер-Минасова С.Г.* Язык и межкультурная коммуникация. – М., 2000.
3. *Ковальчук М.А.* Гуманизация образования: методы интенсивного обучения иностранным языкам // Вестник Московского ун-та. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – М., 1998. – № 3. – С. 20–30.
4. *Толстой Н.И.* Язык и народная культура // Толстой Н. И. Очерки по славянской культурологии и этнолингвистике. – М., 1995.
5. *Улукханов И.С.* Культура и цивилизация: Этимология, история, семантика, соотношение с языком // Исследования по славянским языкам. – Сеул, 1996.
6. *Барсукова В.Л.* Язык как средство хранения культурно-исторической информации // Политическая жизнь Западной Европы: античность, средние века, новое время. – Арзамас, 2004. – №3. – С. 125–129.
7. *Молчанова Г.Г.* Антропонимическая паремия как иконический знак и культурологический признак // Вестник Московского ун-та. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – М., 2004. – № 4. – С. 86–95.

*Терехова Д.І.
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

СПОСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ЦІННІСНИХ ПРІОРИТЕТІВ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОЇ СПІЛЬНОТИ

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасна лінгвістика характеризується опрацюванням проблем взаємодії мови та культури, міжнаціонального спілкування представників різних народів. Образи свідомості, що асоціюються зі словами, комуніканти використовують для побудови думок при кодуванні та декодуванні мовленнєвих повідомлень. На думку Є. Ф. Тарасова, знакове спілкування, у тому числі й мовленнєве, – це процес оперування образами свідомості, на які комуніканти вказують за допомогою тіл знаків (означуваних); спільність мовних свідомостей є необхідною передумовою мовленнєвого спілкування [14, 30].

Аналіз останніх досліджень і публікацій репрезентує активне вивчення концептів або асоціативних полів слів-стимулів задля виявлення етнокультурної специфіки мовної свідомості певного народу (див.: Агаркова, 2004; Балущ, 2005; Берестнев, 1999; Бескоровайна, 2004; Воркачев, 2002; Голикова, 2003; Голубовская, 2002; Дашиева, 2000; Иваницкий, 2005; Иватович, 2005; Карасик, 2004; Караулов, 2000; Мариньчак, 2000; Михалкина, 2005; Незговорова, 2004; Печенкина, 2001; Подолян, 1999; Радзієвська, 1999; Романовская, 2005; Сукаленко, 1992; Хижняк, 2000; Чернейко, Долинский, 1996; Шершнева, Тхорик, 2001; Яковенко, 1999 тощо).

Актуальність роботи пояснюється невпинною увагою сучасних лінгвістів та психолінгвістів до вивчення етнокультурної специфіки мовної свідомості представників різних народів задля оптимізації міжкультурної комунікації.

Як відомо, культура – це сукупність матеріальних і духовних цінностей, вироблених людством; специфічний спосіб розвитку людської життєдіяльності, представлений у продуктах матеріальної і духовної праці; спосіб життєдіяльності людини з освоєння світу;